

Др Весна Димитријевић, историчар
Основна школа Лаза Костић

УДК 929.52ДУЊЕРСКИ(044.2)

Преписка Триве Милитара са Лазаром и Душаном Дунђерским или О васпитању

Апстракт: Рад сагледава положај богате грађанске породице Дунђерски у друштву Краљевине Југославије, посматрајући један нарочит аспект породичног живота: васпитање омладине. Истраживање је урађено на примеру породице чији су поједини чланови били чувени војвођански велепоседници, трговци и индустријалци. Из преписке васпитача и штићеника могу се из различитих углова посматрати породични односи и анализирати на који начин васпитање деце утиче на положај породице у друштву.

Кључне речи: породица Дунђерски, Трива Милитар, васпитање, велепоседници, индустријалци, грађанска класа, Краљевина Југославија

Породица Дунђерски била је позната српска велепоседничка породица из Србобрана¹ (Војводина). Богатство је стекла у првим деценијама 19. века, а шездесетих година 19. века породично богатство је знатно увећано трговином. Оснивач породице био је Гедеон Дунђерски² (деда Геца), а најистакнутији члан породице његов најмлађи син Лазар Дунђерски.³ Све до 1868. године породица је била организована као породична задруга.⁴ Због свог богатства и угледа њени чланови имали су велики значај за очување српског ентитета у Аустроугарској монархији. У прве две генерације Дунђерски су стицали капитал и већ је Лазар Дунђерски 1900. године имао око 42.000 јутара плодне оранице, коју је

¹ Старо име места било је Сентомаш.

² Гедеон Дунђерски, 1808–1883.

³ Лазар Дунђерски, 1833–1917.

⁴ Лазар Дунђерски покушавао је да до очеве смрти одржи привид постојања породичне задруге.

обрађивао. Део те земље припадао је породици, а део је узиман под закуп. Пре Првог светског рата поседовали су неколико млинова и куделјара, две пиваре (Челарево и Зрењанин), две шпиритане (Србобран и Челарево), фабрику тепиха у Зрењанину (Бечкерек) и једну штедионицу (Прва Сентомашка штедионица). Деца су у породици била васпитавана као „добри Срби православци“⁵ и лојални поданици угарске круне. Породица је била главни ослонац појединца, поштовао се ауторитет оца, а основни принципи у породици били су: штедљивост, скромност и посвећеност раду. Традиционални однос према породици није утицао на отвореност када су у питању биле иновације и нова достигнућа у привређивању.

Трећа генерација Дунђерских је била модерна и образована привредна елита, која је и даље поштовала основна начела традиционалности. У четвртој генерацији, која је стасала у Краљевини Југославији (СХС), породица је доживела велике потресе, који су довели у питање углед и стабилност свих њених чланова. Овај рад је покушај да се пронађу основна начела и принципи на којима је васпитавана та генерација како би видели да ли је то један од узрока (пored објективних околности у држави) који су довели до слабљења утицаја те породице у друштву. Најбољи извор за овај део породичног живота су писма, која ћемо представити у наставку рада. Покушаћемо да издвојимо главна интересовања, ауторитете које су поштовали, амбиције и размишљања појединих чланова из четврте генерације.

Преписка садржи 24 писма Триве Милитара и појединих чланова породице Дунђерски. Већина је из 1923–1935. године и представља део преписке између Милитара и његових штићеника Лазара и Душана Дунђерског.⁶ Нека писма су насловљена на оба младића, а нека на једног или другог. Постоје и два писма која су такође важна и помажу нам да боље сагледамо однос Милитара према тој породици и његовом схватању својих обавеза као васпитача. Једно писмо је написано оцу Лазара и Душана др Гедону Дунђерском, а друго је, после више од четрдесет година (1965), било написано Лазаревом сину из другог брака Александру. Писма која су писали Душан и Лазар говоре много о породичним односима и односу који су младићи имали према свом васпитачу, према својим обавезама и свету око себе. Милитара су Душан и Лазар оловљавали са „драги Чико“ или „драги Чикице“, а он њих са „драга дечице“ или „драги моји“. Неколико писама је написано после Другог светског рата. Преписка није у потпу-

⁵ Касаш, Александар, „Коме је Богдан Дунђерски – старобечејски и србобрански велепоседник – оставио своје имање?“, у: *Зборник Матице српске за историју*, 55, 1997; Касаш, Александар, „Тестамент Богдана Дунђерског из 1918. године“, у: *Кривови, часопис за културу и уметност*, 11, 39–40, 1997.

⁶ Лазар Дунђерски (1904–1956) и Душан Дунђерски (1905–1977), синови др Гедона (1875–1939) и Теодоре Дунђерски (1887–1965).

ности сачувана, а у једном Милитаревом писму постоје инструкције младићима да његова писма спале како не би доспела у погрешне руке. Милитар је био више од васпитача, он је преузео улогу оца и за младиће је постао централна фигура, важнија од родитеља и њихове сестре. На то су свакако утицале честе породичне свађе⁷, сувише брижна мајка са којом младићи нису имали присан однос и бескрајно размажена млађа сестра, чије понашање одмалена нико није успевао да контролише ни спутава.

Увек у средишту пажње због свог порекла и породичног богатства, породица Дунђерски је често била изложена погледима и критици, много више злонамерних него добронамерних посматрача. Сваки детаљ из њиховог живота околина је коментарисала и давала своје тумачење.⁸ Међутим, било је разлога за бригу: у иностранству су се многи студенти из Србије понашали бахато, пијанчили и трошили новац без икакве мере. Знао је то и Гедеон, па је синовима одредио врло скромне апанаже. Док је Гедеон само претпостављао, Милитар је знао све детаље њихових испада и све њихове тајне. Васпитач је бринуо да не направе неку глупост која ће их скупо коштати. Он им ништа није замерао, али им је стално објашњавао чега треба да се плаше и о чему да воде рачуна. Лазар и Душан су неколико година живели заједно у Бечу. Милитар их је саветовао да о свему разговарају, да увек пре спавања попричају о ономе што им се тога дана догодило и младићи су то поштовали. Нису ништа скривали један од другог, нису били супарници, али поверење које су осећали према учитељу превазилазило је понекад поверење које су осећали један према другом. Тако је Трива Милитар, жалећи што нема сопствену породицу, провео живот бринући о тим младићима и уживајући њихово потпуно поверење.

Гедеон Дунђерски, Душанов и Лазарев отац, који им је омогућио безбрижан живот и о њиховом учитељу Милитару годинама бринуо пошто је његова улога васпитача била завршена, живот је завршио дубоко разочаран и одбачен од својих синова. Милитар је после Другог светског рата, у старости живео са дадиљом Катом, која је младиће одгајила и волела их као своје синове. Бринули су се и о Гедеоновој жени, Теодори, и помагали јој да достојанствено проживи своје последње године. Лазар Дунђерски је умро пре своје мајке Теодоре и за собом је оставио троје деце из два брака. Теодора Дунђерски, некада дворска дама краљице Марије, живела је у крајњој оскудици и мало преосталих драгоцености поделила је пред смрт унуцима и деци. Ипак, док је лежала на самртном одру 1966. године, а поред ње бдели Ката и Милитар, најмлађи Лазарев син,

⁷ Посматрано из перспективе Душана и Лазара, породичних свађа је било, али не постоје други озбиљнији показатељи на основу којих би се могло утврдити постојање девијација у породичним односима.

⁸ Рукописно одељење Матице српске (у даљем тексту: РОМС), Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пише Триви.

Александар, покренуо је тужбу: желео је да добије више од онога што му је тестаментом следовало а Милитара је, као уљеза, оптужио за превару.⁹ Тако је Милитар доживео исто што и Гедеон: Лазарев син одбацио га је као странца.

Лазар и Душан Дунђерски одрасли су окружени пажњом и љубављу. Њихов деда Лазар био је поносан на сина Гедеона и своје унуке. Своје омиљено имање Чиб је оставио Гедеону, а не старијем сину Ђорђу. Мајка Теодора, из породице Влаховића, била је угледна жена и брижна мајка, посвећена својој деци. Син Лазар је, када се у Бечу као одрастао младић разболео од упале плућа, за то размажено и некритично окривио мајку: „...зато што је превише бринула и стално нас утопљавала.“¹⁰ Анализирајући ова писма, можемо да издвојимо неколико главних тема које су занимале децу др Гедеона Дунђерског: студирање, флертови и сексуалност, породица.

Студирање

Из писама видимо да је Милитар живео у кући др Гедеона у Новом Саду и да је издалека надзирао рад и живот својих штићеника док су студирали у Бечу, а касније се с њима дописивао као пријатељ и човек од поверења. Милитар је био човек којем су младићи могли рећи све, па и најинтимније детаље свога живота.

Лазар, који је био старији, отишао је годину дана раније у Дрезден како би студирао технику, али је време уместо на факултету, више проводио по кафанама. Милитар је кренуо да Душану покаже Минхен, где га је оставио код породичног пријатеља и отишао у Дрезден да види Лазара. Из писма које је написао др Гедеону видимо шта је затекао у Дрездену. Милитар је био врло пажљив када је говорио о свом штићенику, али није могао да избегне тврдњу да је младић „упао у лоше друштво“ и да је, као неки други студенти из богатих београдских породица проводио време трошећи новац својих родитеља, плаћајући у најскупљим ресторанима ручкове и вечере, где су се свакодневно појављивали у друштву извесних „дама“.¹¹

Милитар је упозорио Гедеона, да у овом друштву нико ништа не учи, да се дању спава, а ноћу излази. Водили су глупе и испразне разговоре и такмичили се у разметању и трошењу новца. Милитар је закључио, да је друштво штетно утицало на Лазара, који је сам схватио да га такав живот може упропастити, па су заједно молили Гедеона да Лазару допусти да пређе у Минхен и студира

⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 44779, 21. 2. 1966, Трива Милитар пише Александру Дунђерском.

¹⁰ РОМС, Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пише Триви Милитару

¹¹ РОМС, Писма, инв. бр. 44780, 18. 7. 1923, Трива Милитар пише др Гедеону Дунђерском.

заједно са братом. Милитар је проценио да су студенти у Минхену скромнији и посвећенији учењу. У закључку писма је наведено да ће се Лазар поправити где год био, само да што пре оде из Дрездена. Гедеон је озбиљно размислио и синове послао у Беч.

Породични пријатељ др Стева Адамовић који их је обишао,¹² известио је Гедеона да му синови уче плес („дансинг“), па се отац по сведочењу Милитара ухватио за главу и промрљао: „Само кад им је играње главно!“¹³ Није више хтео да чека извештаје, одлучио је да сам оде у Беч. Трива Милитар је упозорио младиће да отац стиже ненајављен и да пазе како се понашају.¹⁴ Савез између учитеља и младића је био склопљен. Вероватно је у почетку Милитарова жеља била да им помогне да се снађу, али је на крају та жеља прерасла у учешће у завери против Гедеона. Милитар их је саветовао да, кад буду долазили у Нови Сад, обавезно понесу свеске, цртеже и друге „доказе“ да би свима показали како су озбиљни студенти.¹⁵ Он је у то време (1923) почео да подучава и њихову сестру Софију (у преписци су је ословљавали са Беба), али оно што га је заиста занимало били су „његови дечаци“.

Гедеон је, после лошег почетног искуства са студирањем својих синова, смањио апанажу. Милитар је наставио да их упозоравао да пазе на друштво, да је боље да буду и сами него у лошем друштву, и да је најважније да имају меру у свему што раде.¹⁶ Више је бринуо за Лазара: подсећао га је на годину коју је изгубио у Дрездену, али дискретно, пазећи да не направи раздор међу браћом, тврдећи да су његови испити тежи. Други изговор (мање убедљив) био је, да Лазар треба да буде узор Душану, да мора да пази на млађег брата.¹⁷

Душана је саветовао како да учи: да понавља наглас, пошто је страни језик у питању. Душан је био добар ђак и докторирао је без већих проблема. Милитар је знао да се младићи и даље забављају, што им није замерало. Отац их је силом терао да уче (укидањем новчане подршке), док је Милитар више успеха имао својим пријатељским убеђивањем. Писао је да не знају шта све живот носи, да морају да уче док имају прилику, а да за провод имају цео живот.¹⁸

Лазар је покушао да убеди учитеља да брат и он много уче.¹⁹ Милитар није поверовао у ту причу, али пошто је писмо било написано „баш како треба“, дао је и Гедеону да га прочита. Дневни извештај био је савршен, али недостајао је

¹² У породици Дунђерски говорили су о Стевану Адамовићу као несуданом зету и мужу Ленке Дунђерски.

¹³ РОМС, Писма, инв. бр. 44783, 15. 11. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

¹⁴ РОМС, Писма, инв. бр. 44783, 15. 11. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

¹⁵ РОМС, Писма, инв. бр. 44783, 15. 11. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

¹⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44781, 20. 10. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

¹⁷ РОМС, Писма, инв. бр. 44785, 27. 2. 1924, Трива пише Лази.

¹⁸ РОМС, Писма, инв. бр. 44783, 15. 11. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

¹⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 44782, 24. 10. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

део приче о томе шта раде ноћу. То је била Милитарева највећа брига („а ноћ зими, ко за инат, траје 12 сати“).²⁰

Младићи су у Нови Сад дошли за Божић 1924. године, али за време распуста нису учили. Кад су се вратили у Беч, Лазар је одмах написао Милитару писмо којим га је уверавао да уче много више него раније.²¹ Почели су редовно да иду на предавања, и студирање је постало много лакше: „Кад се човек уопште навикне на рад не иде... тешко“.²² Лазар се жалио да имају толико мало пара да једино што могу да раде када су слободни јесте да иду у позориште. Писао је да су неке представе заиста добре и да у Беч долазе најпознатији режисери и глумци, али је било јасно да је жудео за неким другим добрим проводом. Молио је оца да пошаље још пара, али без успеха. Ово Лазар оцу никад није опростио, као што је било случај са Јашом Дунђерским и и његовим сином Богданом.²³ Лазар је постао опседнут тиме колико троше Гедеон и млађа сестра, Софија.²⁴ Почео је да брине да ће његово наследство бити потрошено, а да ће се сестром неко оженити због новца.

Што се учења тиче, смањена апанажа се показала као добро решење. Милитар је сад био миран и због вечерњих излазака, а да није морао да навуче на себе бес младића. Најзад је и учитељ, почетком 1924. године, поверовао да су Лазар и Душан почели озбиљно да схватају испите, о чему је причао њиховим пријатељима у Новом Саду који су таквим вестима били зачуђени. Душан је јавио да уписује у други семестар²⁵, што је био доказ да је са школом све у реду. Милитар се и даље бринуо за Лазара пошто му је било сумњиво што у својим писмима толико наглашава како вредно учи.²⁶ Сетио се себе и свог студирања и тога како је највише причао да учи онда кад је губио годину, а Лазар је већ једном показао да не воли обавезе. Морао је да напише свом љубимцу: „Верујем да је све тако, али ипак велим: *Дај Боже!*“²⁷ Лаза је одговорио да је Душко уписао семестар, а да ће он исполагати све и пре рокова, али да о томе не прича оцу да га не разочара ако случајно не успе.²⁸ Тражио је од Милитара да прода неке његове и Душанове ствари и да им новац подели и уплати.

²⁰ РОМС, Писма, инв. бр. 44782, 24. 10. 1923, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

²¹ РОМС, Писма, инв. бр. 44205, 29. 1. 1924, Лазар пише Триви.

²² РОМС, Писма, инв. бр. 44205, 29. 1. 1924, Лазар пише Триви.

²³ Димитријевић, Весна, *Дунђерски, историја једне велепоседничке породице*, рукопис докторске дисертације (у даљем тексту: Димитријевић, В., *Дунђерски,...*); Јаша Дунђерски био је рођени брат велепоседника Богдана Дунђерског, а његов син је носио исто име.

²⁴ Софију Дунђерски звали су у породици: Беба, Бебушка, Рабушка.

²⁵ РОМС, Писма, инв. бр. 44206, 2. 3. 1924, Лазар и Душан пише Триви.

²⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44789, 17. 5. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

²⁷ РОМС, Писма, инв. бр. 44789, 17. 5. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

²⁸ РОМС, Писма, инв. бр. 45101, 25. 10. 1924, Лазар и Душан пише Триви.

Оно што је Лазара бринуло, била је чињеница да је Душан за октобар (1924) добио новац од куће, а он није. Милитар је требало да провери о чему је реч, али било је више него јасно: Душан је положио испите, а Лазар није. Отац је без иједне речи прекора био више него јасан, укинуо је апанажу непослушном сину. Неколико месеци касније видимо да се Лазар нашао у Семерингу, где се лечио од болести плућа.²⁹ Тада је Лазар највише писао Милитару о својој породици и авантурама. У тим писмима више нема говора ни о студирању, нити о учењу. Душан је студирао архитектуру и врло брзо је докторирао. Лазар је у иностранству боравио неколико година и успео је да заврши студије технике. Имао је сличан однос према учењу као његов деда Лазар³⁰, а према новцу као његов кум Лаза Костић.³¹

Флертови и сексуалност

Из преписке можемо сазнати понешто о односу који су Гедеонови синови и ћерка имали према супротном полу, пре ступања у брак. О њиховим животним партнерима из писама не сазнајемо ништа. У почетку су браћа заједно писала „безобразна“ писма своје учитељу, али касније је већину писама писао Лазар, па и о стварима о којима никоме, сем Милитару, није говорио. Лазар и Душан су се полако удаљавали, са Софијом се Лазар свађао и раније, а са оба родитеља је био у лошим односима. Био је бунтовник који је стално тражио неку правду. Милитар је баш због тога развио посебан однос према њему. С друге стране, Лазарево поверење у учитеља било је велико.

Годину у Дрездену Лазар је проводио са својим размаженим, богатим пријатељима и „веселим дамама“, које су им правиле друштво. Софија је полако стасавала у младу девојку, али од учења много су је више забављали тенис, биоскоп и опера.³²

Прве вести о љубавним авантурама стигла су у Нови Сад већ 1924. године, када су се младићи преселили у Беч. Лазар је писао Милитару о Душановој афери са „једном дамом“, на шта је Милитар био веома поносан.³³ Читао је писмо Лазаревим и Душановим друговима и посматрао њихове реакције: један је тешко скривао љубомору, други се збунио, а трећи понављао како је то „баш лепо“.³⁴ Учитељ је у писму одговорио да је задовољан: „Главна је да не пијете, а од курвања нема опасности, осим ако није перверзитет и хистерија.“³⁵

²⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пише Триви.

³⁰ Велепоседник Лазар Дунђерски (1833–1917).

³¹ Димитријевић, В., *Дунђерски...*

³² РОМС, Писма, инв. бр. 44782, 24. 10. 1923, Лазар и Душан пише Триви.

³³ РОМС, Писма, инв. бр. 44785, 27. 2. 1924, Лазар и Душан пише Триви.

³⁴ РОМС, Писма, инв. бр. 44785, 27. 2. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

³⁵ РОМС, Писма, инв. бр. 44785, 27. 2. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

Међутим, младићи су то писмо схватили као подстицај, па су ускоро почели свима да причају о својим авантурама. Милитар је морао да им одржи лекцију о дискрецији. Њему је било драго што зна да се дечаци лепо забављају. Причати о томе једном у друштву значило је показати да су момци „прави“ мушкарци. Понављати више пута или препричавати интимне догађаје другима, било је питање лошег васпитања, а он то није могао да дозволи. Није било лако исправити грешку, младићи су о својим „љубавима“ тек почели да распредају.

У писму од 3. марта 1924. године³⁶ прво Лазар, а затим и Душан, пишу о својим авантурама до најситнијих детаља. У неким деловима описи су прелазили у простаклуке и вулгарност. Девојке о којима су говорили нису биле Српкиње и они напомињу да су то биле чисто сексуалне авантуре. Националност девојака с којима су се виђали повезивали су, правећи неумесне шале, са политичким догађајима из прошлости. Милитар је покушао да тему скрене на планирање будућности. Говорио им је о оснивању породице и женидби. Пошто је знао да младићима брак њихових родитеља није био добар узор, писао им је о својој усамљености. Жалио је што нема породицу и, успут, им препоручивао да се ожене чим напуне 25–26 година.³⁷ Милитар је бринуо о свему када су његови штићеници били у питању, и иако није припадао социјалном слоју којем су припадали Дунђерски, он је био плаћен да води рачуна о њиховом образовању, али је на себе преузео и бригу о њиховом васпитању. Проблем је био што он није знао ништа о породичној традицији Дунђерских (знао је историју породице, али не и начела на којима су били васпитавани), а ни о пословима које су младићи требало да преузму у будућности.

Када је у Беч свратио Лазарев и Душанов стриц, Ђорђе Дунђерски, они су му испричали све о својим авантурама. Ђорђе Дунђерски је, вративши се у Нови Сад, овим причама развеселавао Управни одбор „Графике“ на једној од званичних седница тог предузећа. Коментарисао је при том да их је „дабе васпитавао Трива Милитар кад су они, Дунђерски, прави женскарوشي“.³⁸ То није требало да буде увреда за младиће, али јесте за васпитача и дадиљу. Ката, која их је одгајала, неутешно је плакала. Милитар је био увређен, али не од штићеника, како је тврдио, него од њиховог стрица. Цео Нови Сад је брујао о њиховом „студирању“. Причало се како „као неки лакомисленици живе распојасано, лумпују и курвају се по Бечу“.³⁹

После много година рада Милитар је доживео то као свој велики пораз, и подсмех упућен првенствено на његову адресу, али се није љутио на „своје дечакџе“: схватио је да је дошло време за нову лекцију. Објаснио им је да интимне

³⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44206, 2. 3. 1924, Лазар и Душан пишу Триви.

³⁷ РОМС, Писма, инв. бр. 44786, 9. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

³⁸ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

³⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

ствари не причају сваком, да о томе могу само да се посаветују са јако блиским особама.⁴⁰ До тада је Ђорђе Дунђерски увек био добар пример за младиће, али је од тада пао у немилост код васпитача, који је дискретно покушавао да их „одвоји“ од стрица. Заборавио је да је управо Ђорђе Дунђерски требало да уведе младиће у породичне послове. Момци су се мало дурили, али су лекцију схватили.

У Новом Саду, у исто време, још један Дунђерски нашао је своју симпатију. Александар (Саша) Дунђерски, син Јаше Дунђерског, заинтересовао се за госпођицу Димавић. Александар се није женио, а о његовим везама не знамо готово ништа. Чињеница је да су Гедеонова и Јашина⁴¹ деца тада слично размишљала, међусобно се дружила, путовала по свету и љутила се на очеве „циције“. Госпођице су играле тенис, путовале, флертовале. Софија – Соња, Јашина кћи, била је узор својој сестри од стрица Гедеоновој Софији – Беби. Милитар је приметио да су чак су и неке реченице које су написала Гедеонова деца, Беба и Лазар, биле сличне онима које су у опроштајним писмима написали Богдан и Александар Дунђерски.⁴²

Јавност се у Новом Саду и даље бавила љубавним животом Душана и Лазара Дунђерског, иако су они били много дискретнији после Милитаревог упозорења. Прострујало се говоркање да је извесна мис Францел из Новог Сада имала заказан „рандеву“ у Бечу са Лазаром, али да је састанак због неког разлога пропао.⁴³ Тек што су се те приче о овоме стишале, из Беча су стигле вести да се Лазар виђа са младом женом која је била удата за много старијег човека.⁴⁴ „Девојку“ је описао као „лепу и чисту“, а из Тривиног одговора може се схватити да је она пронашла Лазара, а не он њу. Поново је Милитар био обазрив: написао је Лазару да верује да је девојка сигурно дивна, да би после две стране објашњавања, стигао је до тога да га убеђује да је она „фаћкалица и блудница и ништа више“.⁴⁵ Милитар се плашио скандала ако се афера открије, плашио се превареног мужа: „јер су таки старци љубоморни и опасни осветници“.⁴⁶

Саветовао је Лазара да девојци не каже ко је и одакле је и да обавезно прекине везу ако она изјави да ће оставити мужа због њега. Био је сигуран да она не може бити пореклом из поштене и богате породице. Лазару је дао детаљне савете око сексуалних односа. Савет је био да секс упражњава највише 1–2 недељно и то сваки пут максимално двапут, са одмором. Сматрао је да је

⁴⁰ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

⁴¹ Гедeon (син Лазарев) и Јаша Дунђерски (син Александров) били су браћа од стрицева и живели су у Новом Саду.

⁴² Димитријевић, В., *Дунђерски...*

⁴³ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

⁴⁴ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

⁴⁵ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

⁴⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44787, 26. 3. 1924, Трива Милитар пише Лазару и Душану.

Лазар осетљив и болешљив одмалена и да мора да води рачуна о себи (није помињао пијанчење и лош живот у Дрездену). На крају је молио Душана да брине о Лазару.⁴⁷ Лазар је у октобру (после пет месеци) писао Милитару да се још виђа са истом женом и да се „воле“ и даље, да свраћа код ње једанпут или двапут недељно и да је све „,сос мерос“.⁴⁸ Душан је јадиковао што и он не може да нађе себи „сталну добру женску“, а то је свакако била последња ствар коју би Милитар пожелео.

Годину дана касније, крајем 1925. године, док је Лазар лежао у санаторијуму, писао је Милитару о својим новим авантурама.⁴⁹ Он је до Ускрса био у вези са ћерком госпође Краус, жене код које је становао. Веза је изгледала озбиљно, Милитар се бринуо да нису можда тражиле, мајка и ћерка, богатог зета. Када се Лазар после Ускрса вратио из Новог Сада у Беч, нашао је своју „драгу“ заручену за будућег лекара, који је управо тих дана завршио студије. Лазара је тешила њена мајка, госпођа Краус која је постала Лазарева нова љубавница. Оно што је Милитара овог пута озбиљно забринуло била је могућност да је Лазар био заљубљен у ту жену, доста старију од себе, а читава прича изгледала је заиста као лов на богаташе. Тог тренутка је било много важније да Лазар оздрави, тако да су ове авантуре остале тајна за све рођаке, осим за Милитара и делимично за Душана.

Из преписке се види да је Лазар имао више поверења у Милитара него у брата. Када је читава породица др Гедеона отпутовала у Лондон, из Лазаревог писма се види да је раздор између њега и Душана постајао све већи.

Сестра Софија се у Лондону досађивала, слушајући грамофон по цео дан или посматрајући по неколико сати у холу хотела госте. Очајавала је што нема никаквог „флерта“. На крају је нашла симпатију, неког младог махарацу, али нема потврде да ли га је стварно упознала. У то време се дописивала са неким младићем, који је писма слао из Берлина. Писма из Берлина и Пеште (где се налазила Соња, Јашина ћерка), стизала су сваког дана. Лазар се жалио да је била „потпуно луда“ када три дана није добила писмо из Берлина, а кад је стигло (на 15 страна), да је била још луђа („лудо па живи“).⁵⁰ Оно што подсећа на понашање Јашиних синова јесте Бебина жалопојка како Лазар има због кога да живи, а она не. Соња је Беби⁵¹ очигледно била узор, мада о Соњи Лазар није имао добро мишљење. Лазар је имао лоше мишљење и о Беби, својим

⁴⁷ Милитар и Лазар су током година успоставили посебну блискост, тако да су се писма претворила у преписку између Лазара и Милитара, док би Душан само дописао поздрав.

⁴⁸ РОМС, Писма, инв. бр. 44101, 25. 10. 1924. Лазар и Душан пишу Триви (шала из „Кир Јање“).

⁴⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пише Триви.

⁵⁰ РОМС, Писма, инв. бр. 45103, 14. 6. 1928, Лазар пише Триви.

⁵¹ Обе су имале исто име – Софија.

родитељима, почео је да се дистанцира од Душана, али је у Милитара и даље имао бескрајно поверење.

Лазар се оженио 1931. године. „Србобрански гласник“⁵² је објавио да су се Лазар Дунђерски и Катица Хацић венчали 7. јуна у Гложанској⁵³ српској православној цркви, да је свадбено весеље било у дворцу Чибу, а да су младенци затим отпутовали у Париз. Лазар се оженио, остављајући за собом све авантуре, али није могао да потисне нетрпељивост коју је осећао према родитељима и сестри.

Софија Дунђерски волела је јахање, као и сви Дунђерски, и једина је наступала на такмичењима. На Београдском хиподрому је 1935. године својом јахачком вештином подигла публику на ноге, због чега престоничка штампа није штедела комплименте. Лазара нису занимали хвалоспиви о сестри. Плео је интриге око њеног љубавног живота покушавајући, безуспешно да на своју страну придобије млађег брата Душана и мајку Теодору.⁵⁴ Лазар је био против Софијине везе са једним мађарским официром, којем је рекао да у Југославију не сме да уђе пошто га власти сматрају за шпијуна, а Софији да и њу прате, јер је сумњива. Она се заиста уплашила, плакала је, чак се сетила да су се око дворца, док се шетала, појавили неки „сумњиви сељаци“. Није јасно из писма да ли је Лазар заиста знао да је Софијин младић стварно шпијун, или је хтео да уплаши сестру. Претио је сестри да после очеве смрти неће добити свој део наследства ако се уда за свог изабраника. Софија је тражила за себе породичну кућу у Пешти пошто је тај град волела много више од Лондона, Париза, Новог Сада или Београда. Лазар је мрзео све што је сестра волела, али нико из породице није желео да га подржи у сплеткама које је смишљао. Милитар га је опомињао да се сестри обраћа на најгрубљи начин, са много претњи. Ни отац Геден⁵⁵ није прошао боље – у то време Лазар је већ почео тајне преговоре са пословним партнерима свога оца око преузимања породичних послова.⁵⁶

Лазар Дунђерски је из првог брака имао ћерку Теодору и сина Душана, а његова жена Катарина (Беба) је умрла док су деца још била мала. Из другог брака Лазар је имао сина Александра. Лазар је умро је у 52. години и сахрањен је у породичној гробници на србобранском гробљу. Његов син Александар имао је ћерке близнакиње и сина. Други Геденов син, Душан Дунђерски, је био ожењен Ружом и имао посинка Богдана.⁵⁷ После Другог светског рата фабрику пива у Зрењанину је „поклонио“ држави и отишао да живи у Ријеку. Његов посинак

⁵² *Србобрански гласник*, I, 23, 14. јун 1931, стр. 3.

⁵³ Гложан, место у близини Челарева, где је био замак Чиб.

⁵⁴ РОМС, Писма, инв. бр. 44208, 5. 8. 1935, Лазар пише Триви.

⁵⁵ Напади на оца имају извесно покриће у историјским изворима (када су послови у питању), види више: Димитријевић, В., *Дунђерски*,...

⁵⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44208, 5. 8. 1935, Лазар пише Триви.

⁵⁷ Два писма, оба у Рукописном одељењу МС, Писма, под бројевима 44203 и 44204.

Богдан живео је у Америци, а Душан и Ружа проживели су живот скромно, у складном браку. Софија се удала за мађарског грофа и живела у Мађарској, а касније у Аргентини.

О породици

Постоји фотографија породице Гедеона Дунђерског, која је начињена између 1913. и 1916. године. Гедеон у јахаћем оделу седи вероватно у парку челаревског дворца. Поред њега са леве стране стоји дечак од десетак година поносно наслоњен на очево раме, то је његов син Лазар. Између Лазара и Гедеона провирује Душан, млађи син, он се ослања на наслон очеве столице. Са друге стране, потпуно ушушкана у очев загрљај је насмејана, дугокоса девојчица у белој хаљини, са огромном машном на глави – то је Софија, Гедеонова ћерка. Иза Софије стоји Теодора, лепа и самоуверена мајка. Деца са свих страна окружују и грле оца. Један од дечака има јахаће чизме, био је са оцем на јахању или је тек требало да крене. У Челареву су деца имала своје коње, огроман врт, а у њиховој близини су увек, поред родитеља, били присутни дадиља Ката и васпитач Трива Милитар. Док је Први светски рат беснео највећом жестином, један од гостију, Паја Јовановић, радио је портрете Гедеона и Теодоре. Душан је волео да гледа сликара док ради. Због тога је Гедеон добио платно и задатак да наслика парк који је био око дворца, а помагао му је чувени сликар. Ако покушамо да нађемо те безбрижне дане одрастања у Челареву и сагледамо породицу изоловану у времену и простору, погледаћемо слику Паје Јовановића „Мотив из Челарева“⁵⁸. У доњем левом углу стоји „Чика Паја и Душан Чеб 11. 10. 1916“⁵⁸.

Доктор Гедеон Дунђерски био је млађи и омиљени син чувеног Лазара Дунђерског. Гедеон је био оснивач многих предузећа, један од најуспешнијих представника породице Дунђерски, мецена и добротвор. Са супругом Теодором, која је важила за једну од најлепших жена тога времена, имао је троје деце, два сина, Лазара и годину дана млађег Душана, а од њега две године млађу ћерку Софију.

Из сачуване породичне преписке може се пратити развој односа деце према родитељима и односи у породици. Отпор према родитељском ауторитету је на почетку изгледао као обичан младалачки бунт, али касније је било јасно да су односи међу неким члановима породице постали трајно поремећени. Трива Милитар, који је децу саветовао о многим стварима, се није мешао у породичне односе. Из свих писама које смо имали на располагању постоји само неколико реченица, са благим и неутралним коментарима о дешавањима у породици Дунђерски. Писмо написано Лазаревом сину из другог брака, Александру,

⁵⁸ Власништво Народног музеја у Београду инв. бр. НМБ 31-2464.

грубо је и пуно горчине, али и тада је Милитар бранио више Александрову баку Теодору него себе.

После Лазаревог лошег владања и пропуштене године на студијама у Дрездену, Гедеон је као казнену меру смањио апанажу, тако да су младићи имали довољно новца за добар стан и храну, студије, позориште и музеје, приватне часове или лечење по потреби. Путовања у време распуста финансирао је Гедеон, али није било новца за пијанчење и картање, тако да су синови сматрали како „живе бедно“. Њихова млађа сестра није имала никаква ограничења, била је размажена, волела да путује, да се лепо облачи, излази и забавља. Поред тениса и јахања Софија је волела да флертује. Родитељи су је подржавали у свему што је радила због чега је Лазар често био љубоморан и нетрпељив према њој. Нетрпељивост Лазарева према оцу у почетку није битно изражена. Тек када су његова писма оцу, у којима је покушавао да га убеди да једва састављају крај са крајем, остала без одговора, он је постао злурад. Писао је за мајку Теодору да прича „вечито исте глупости,“⁵⁹ за сестру да је „мала луда гуска“, којој треба „двадесет пет на тур, а не провод“.⁶⁰ Гедеон није писао сину јер је сматрао да са младићем не треба да се објашњава око новца (као што је и њега васпитавао његов отац), а и није волео да пише. Текстове за говоре које је држао, здравице, породичне честитке и остало, за њега је често писао његов професор Александар Сандић (до 1908) или неко од пријатеља којима је веровао.⁶¹

За време студија у Бечу младићи су се посебно радовали сусретима са стрицем Ђорђеом Дунђерским, који их је понекад обилазио и са којим су имали приснији однос него с родитељима. Милитар пише у једном писму (фебруар 1924)⁶² да је „чуо за чика Ђокине јаде“ и пре него што су му они писали о томе и да би било добро, ако успе, да се извуче. О чему је конкретно реч, није наведено у писму, али из извештаја о раду предузећа „Кулпин“ можемо сазнати о проблемима везаним за рад тог предузећа.⁶³

Стриц је разговарао са Лазарем и Душаном о породичним пословима и уводио их у свет одраслих људи како би после повратка са студија могли одмах да се укључе у „свет Дунђерских“.

Поводом породичних послова Милитар је покушао да им пружи неке савете, али они су били готово неупотребљиви. Један од таквих савета био је:

⁵⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 44208, 5. 8. 1935, Лазар и Душан пишу Триви.

⁶⁰ РОМС, Писма, инв. бр. 44208, 5. 8. 1935, Лазар и Душан пишу Триви.

⁶¹ Имамо два писма у којима је Гедеон наручивао од Сандића говоре и честитке, а да ли је веровао још неком сем њему, не можемо за сада доказати, али сигурно је да му је било лакше да објасни шта жели да каже него да то сам уобличи.

⁶² РОМС, Писма, инв. бр. 44785, 27. 2. 1924, Трива пише Лазару и Душану.

⁶³ Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије (65), фасцикла 1347/2331.

„Нарочито се пак чувајте чивута, јер је то сатанска нација.“⁶⁴ Већ у наредном писму, Душан, који је увек био мирољубив, одговара уз псовку, у још горем тону да нигде не можеш маћи а да „чивута“ нема на туце.⁶⁵ Газда стана у којем су у том тренутку становали младићи био је Јеврејин. Душан се жалио да их је он често саветовао и још је додао две ружне псовке на рачун Јевреја. Јевреји се на тако увредљив начин нигде више нису помињали. Тако нешто младићи нису могли да чују у својој породици: пословни партнери су бирани према способностима и заједничким интересима, који нису имали везе са националном припадношћу. Родитељи су за своју децу налазили станове код поузданих и поштених људи, што је још један показатељ да им националност није била важна.

Гедеон, Теодора и Софија су почетком 1924. године били у Паризу. Мајка и ћерка су куповале гардеробу, а Гедеон је седео у соби и читао књиге. Јавио је синовима да ће из Париза отпутовати у Карлсбад да се одмори. Душан је заједљиво коментарисао „да ће се отац начитати“ и да је сам крив за оно што му се дешава.⁶⁶

После „чика Ђокиног“ причања по Новом Саду о бахатом животу младих Дунђерских у Бечу и Милитарових писама, дошло је до извесног захлађења између стрица и синоваца. Почетком маја Гедеон се налазио у бањи, Теодора је била на Бледу, а Софија у Новом Саду. Милитар је у неколико писама помињао како је њихова сестра израсла у лепу девојку, како је свугде у центру пажње и да има много удварача.

Крајем 1924. године Лазар већ показује све већу нетрпељивост према оцу. Пише Милитару како би волео да обрадује оца добрим оценама, да би одмах променио тон и бесно саопштио да Душан и он нису попушили очеве цигаре за шта их је отац оптужио јер је, као и обично, вероватно био пијан.⁶⁷ Лазар пише да му није јасно шта се догађа: да ли је разлог старост, алкохол или бриге које је Гедеон имао, о чему они ништа нису знали.

Годину дана касније (1925), у писму које је Лазар написао док је лежао болестан, налазе се још нека његова размишљања о родитељима и сестри. Некритичан је, сувише замера, нервозан је, мада се овакви ставови могу наћи у његовим писмима и касније. За своју болест је без размишљања окривио мајку, која је увек била превише брижна, због чега су деца одрастала у собама „које су смрделе од топлоте“.⁶⁸ Теодора је отпутовала у Семеринг чим је наслутила да Лазару није добро. Била је код њега три дана, док је он Милитару написао да је за та три дана мислио да ће полудети од ње и њених брига. Није хтео да

⁶⁴ РОМС, Писма, инв. бр. 44785, 27. 2. 1924, Трива пише Лазару и Душану.

⁶⁵ РОМС, Писма, инв. бр. 44206, 2. 3. 1924, Лазар и Душан пишу Триви.

⁶⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44206, 2. 3. 1924, Лазар и Душан пишу Триви.

⁶⁷ РОМС, Писма, инв. бр. 45101, 25. 10. 1924, Лазар и Душан пишу Триви.

⁶⁸ РОМС, Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пишу Триви.

јој каже праве резултате лечења да би што пре отишла кући. Знао је да би остала код њега, док он није могао да трпи даље њено присуство: „Толико глуп и несносан одношај као између нас и родитеља то свет још није видео, само вечито прикривај...“⁶⁹ За оца је писао да је све старији и све веће џангризало. Свађе између оца и мајке толико су честе да се он више не сећа кад их је видео заједно, а да се нису посвађали. Мрзео је због тога помисао да се врати кући, а још више га је бринула очева идеја да га пребаци у „мемљиви“ Чиб.⁷⁰

У овим размишљањима о породици ни сестра није боље прошла. На фотографијама из детињства видимо девојчицу, касније младу девојку, завидне лепоте. Милитар пише о пажњи коју су јој указивали младићи, наводећи при том њену лепоту и шарм. Брат ју је описао као мршаву, гураву и бледу. Та девојка је, како каже, била, или за лечење, или за батине. Сматрао је да су родитељи криви што јој купују глупости уместо да је воде лекару, па „ако је болесна, да се лечи, а ако је у питању мода, да је терају да се гоји“. Није трпео бригу родитеља, а мрзео је сестру која је, по његовом мишљењу, умела с њима и коју су пуштали „да им се пење на главу“.⁷¹

Лазар је у јуну 1928. године дуже времена провео са својом породицом у Лондону. Сестра и мајка су га нервирале, због чега је имао болове у стомаку. Милитар га је саветовао да се не свађа и то му је донекле ублажило здравствене проблеме.⁷² Од „золиног гнезда“, како је називао Теодору и Софију, увек је успешно бежао (чак и кад је био у Новом Саду), али је тада био у њиховој близини и морао је да се поново навикава на њихове примедбе. Много више га је болело што га је брат Душан вређао, пошто је њега „много волео“.⁷³ Очигледно је да се Душан лако привикао на друштво мајке и сестре.

Дунђерски су у Лондону били позвани код принца Павла Карађорђевића на ручак. Иако је у писму Лазар користио иницијале, нема сумње о коме је реч. Домаћини су били љубазни, али хладни и врло брзо су госте испратили из куће и касније им се више нису јављали. Лазар је то описао као непријатан догађај, али се смејао амбицијама свога оца, који је веровао да ће преко принца Павла ући у лондонско високо друштво. Коментарисао је, да су толико пара потрошили на боравак у Лондону, упознали гомилу снобова и будала, а очеви планови везани за кнеза показали су се као лоша процена. Напомињао је, да ће Милитару, кад дође кући, причати о свему што су доживели на ручку, те о Гедеоновом фијаску у Паризу.⁷⁴ Лазар није показивао ни трунке интересовања

⁶⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пишу Триви.

⁷⁰ Дворац у Челареву био је место где се породица радо и често окупљала.

⁷¹ РОМС, Писма, инв. бр. 45102, 10. 7. 1925, Лазар пише Триви.

⁷² РОМС, Писма, инв. бр. 45103, 14. 6. 1928, Лазар пише Триви.

⁷³ РОМС, Писма, инв. бр. 45103, 14. 6. 1928, Лазар пише Триви.

⁷⁴ РОМС, Писма, инв. бр. 45103, 14. 6. 1928, Лазар пише Триви.

за породичне послове, као ни за Гедеонове планове. Њега је забављало када је отац доживљавао неуспехе или понижења, његови коментари показивали су незрелост и потпуни недостатак одговорности.

Лазар је 1935. године отишао у Карлобад на лечење. Када је почетком 1922–1923. године био на опоравку, то је било угледно и скупо лечилиште. Лазар је био изненађен када је видео како је бања постала празна и руинирана. Тада је већ био ожењен, имао је дете, али се спремао за велики окршај са оцем и стрицем, у којем је Ђорђе подржао свога брата Гедеона. Лазар је увелико почео да ради оцу иза леђа како би Душан и он преузели послове. Милитар је знао за те планове и преговоре, али се није мешао. Душан је такође знао за братовљеве планове, али каква је била његова улога, није сасвим јасно, али је на крају стао на братовљеву страну.

Лазар је и настављао да напада сестру због њеног изгледа, младића, понашања. Упозоравао је мајку на све њене погрешке и веровао да је мајка потпуно слепа када је Софија у питању. Софија је са великим успехом учествовала на такмичењима у јахању не само у Београду већ и на европским такмичењима. Лазар је беснео што се Софија такмичила, али је признавао да су њене победе подизале углед југословенског спорта. Био је забринут да ли ће наставити да се такмичи, ако се уда за Мађара. Сматрао је да никако не сме да брука породицу и настави с такмичењима за Мађарску. На такво или слично размишљање нисмо наишли ни код једног члана породице Дунђерски током њихове историје дуге два века. Мислио је да би било добро и да сестра остане без наследства. Мајка Теодора је била врло поносна на Софију и много година касније, када је умирала у сиромаштву, Софији је послала свој портрет на коњу.⁷⁵

Лазар је са Гедеоновим сарадницима из Српске банке из Загреба почео преговоре о томе да са њим прекину сарадњу.⁷⁶ Имао је састанак у Загребу са Иваном Берићем, а по Лазаревим речима, састанак му је заказао извесни Шумановић, који је обећао да ће се све повољно завршити, јер је и он сматрао да „стари последњих година није био нормалан пошто је толико чуда и глупости починио“.⁷⁷ Лазар је сматрао да је Гедеон потрошио три четвртине иметка и чврсто је одлучио да оно што је остало сачува. Претпостављао је да ће Гедеон покушати да ојача своју позицију преко кнеза Павла. Чудио се што су врата краљевске куће још отворена њиховој мајци и што су љубазни према њој. Писао је да кнез не избегава Гедеона зато што је он остао без новца, већ због малверзација у послу и то не једном, већ неколико пута. Помињао је

⁷⁵ РОМС, Писма, инв. бр. 44779, 21. 2. 1966, Трива Милитар пише Александру Дунђерском (Лазаревом сину из другог брака).

⁷⁶ РОМС, Писма, инв. бр. 44208, 5. 8. 1935, Лазар пише Триви.

⁷⁷ РОМС, Писма, инв. бр. 44208, 5. 8. 1935, Лазар пише Триви.

финансијске афере око „Икаруса“, „Раковице“ и „Кикинда каблова“.⁷⁸ Лазар је био најстрожи критичар свога оца: писао је да Гедеон треба да буде срећан што због овог „криминала“ није ишао на суд једино захваљујући „свом добром старом имену и болести“.⁷⁹

Гедеон је умро потпуно скрхан и разочаран својом децом. Мислио је да ће му помоћи у пословима, веровао је у њих, али на крају му је привржен остао само брат Ђорђе. Гедеон и Ђорђе били су значајни за развитак индустрије у Краљевини. Гедеон је био акционар великих предузећа, покушао је да свој капитал делимично пренесе из Новог Сада у Београд. Душан је показао извесне способности у вођењу предузећа, успешно је водио пивару у Зрењанину,⁸⁰ коју је морао да „поклони“ држави.⁸¹ Све што је Лазар писао о Гедеону можемо сматрати необјективним и само у неким деловима тачним. Гедеон је био затворен човек, чак и према својој деци. Имао је тежак задатак да настави послове које је његов отац започео; по мишљењима савременика, Лазар Дунђерски старији, био је прави оснивач богатства Дунђерских.

Гедеон и Теодора изгледали су као савршен брачни пар, али из перспективе њихове деце тај брак је био далеко од савршеног. Теодора је била често у друштву краљевске породице, а Гедеон је желео да сачува свој положај пред њом. У Новом Саду је био *Дунђерски*, док је у Београду чекао у реду на пријем код Карађорђевића, који су га примали према тренутном расположењу и с потцењивањем. Желео је да се докаже, а то је убрзало његову пропаст и губитак ослонца. Теодора му није много помогла да се осећа боље, а деца су му задала последњи ударац. Мада финансије није оставио у најбољем стању, био је човек који је урадио много за развитак нових идеја у индустрији и био спонзор многих установа културе, посебно Матице српске и Универзитетске библиотеке. Деца Гедеона и Теодоре Дунђерски – Лазар, Душан и Софија – нису успели да сачувају много од угледа и богатства Дунђерских. За разлику од својих предака, они нису били мецене, носиоци модернизације, али ни чувари традиције. У четвртој генерацији, Дунђерски су изгубили значај и моћ.

Закључак

Из преписке се може стећи делимичан увид у васпитање и образовање чланова привредне и културне елите Краљевине Југославије, њиховим породичним

⁷⁸ О овој афери „Кикинда“ немамо податке .

⁷⁹ РОМС, Писма, инв. бр. 44208 ,5. 8. 1935, Лазар пише Триви.

⁸⁰ Фабрику је наследио са све директором Антом Аладићем, који је водио послове за Гедеона, па је наставио да их води и за Душана. Питање је колико је заиста било Душаново учешће у вођењу фабрике.

⁸¹ После Другог светског рата.

односима, друштвеном положају и тежњама, вредностима које су заступали или прихватили, погледима на сексуалност и брак. Из писама је очљиво да је ауторитет оца, као стуба породице, престао да постоји и да је једино остала идеја о породици као извору материјале потпоре. Код Дунђерских четврте генерације преовладала су егоизам и самољубље. Сматрали су да је породична имовина пре свега лична имовина, на коју су они рођењем стекли право и желели су да што пре располажу том имовином. Нова генерација је била школована, али неспособна да настави породичне послове. Недостатак било каквог ауторитета, циља или потребе да се у новом окружењу нађу нови простори за производњу, породицу и породичне послове, био је ослабљен још пре почетка Другог светског рата. Раније су Дунђерски тражили узоре у мађарским племићима, затим у европској грађанској класи, док је нова генерација сама себи била довољна, а једини циљ им је био како да што пре дођу до „свог“ богатства и што лагодније уживају у њему. После Другог светског рата породица се без великог опирања препустила догађајима који су уследили и у потпуности уништили породично богатство и утицај. Чланови породице, која је деценијама била захваћена декаденцијом, нису успели чак ни појединачно да се уклопе у нове околности.

Summary

Vesna Dimitrijević

Correspondence between Trivo Militar and Lazar and Dušan Dunderski or About Education

The paper examines the position of a rich bourgeois family Dunderski in the society of Kingdom of Yugoslavia, through one aspect of family life: education of the young. The survey was based on the example of a family of respected landowners, merchants and industrialist in Vojvodina. Family relationships can be viewed from different standpoints, through the correspondence between a teacher and students, and can show how the education of children influenced the position of the family in the society. The correspondence gives an insight into education of younger family members, family relations, social status and aspirations, accepted values, views on sexuality and marriage. It has been evident that the authority of the father, as a pillar of the family, no longer existed and that the family had been envisaged as a source of sole material support. Egoism and selfishness prevailed in the fourth generation of Dunderski's. They considered the family property primarily a personal property, for which they qualify by birth and which they wanted at their own disposal as soon as possible. The lack of authority, purpose or a need to find new areas for production, family business and family life, had weakened even before the Second World War. In earlier times, Dunderski looked up for role model among Hungarian nobility, later in the European bourgeoisie, while a new generation was self-sufficient, and its only goal was to reach their «own» wealth and to enjoy it. After the Second World War, the family gave in to the events that followed and completely destroyed the family wealth and influence. Members of the family, in which decadence prevailed for decades, failed to fit into the new circumstances even as individuals.